

Arbeidsmarktprognoses, is het maken ervan zinvol?

Citation for published version (APA):

Heijke, J. A. M. (1990). Arbeidsmarktprognoses, is het maken ervan zinvol? *Dekanoloog*, 27(10), 423-425.

Document status and date:

Published: 01/01/1990

Document Version:

Publisher's PDF, also known as Version of record

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

www.umlib.nl/taverne-license

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

repository@maastrichtuniversity.nl

providing details and we will investigate your claim.

Naast het I See! Informatiesysteem zal door het LDC worden gewerkt aan meer ondersteuning van de intermediair, of dit nu een schooldekaan of een beroepskeuzeadviseur of een consulent leerlingwezen

is. Een ondersteuning die zich kan uiten in schriftelijke, audio-visuele of geautomatiseerde hulpmiddelen.

Laat u niets wijsmaken, het I See! Informatiesysteem voor beroepskeuzevoorlichting

is een hulpmiddel, een instrument in handen van een intermediair. En dat hulpmiddel moet met de kennis van de deskundige worden gebruikt ●

Arbeidsmarktprognoses. Is het maken ervan zinvol?

Inleiding door prof.dr. J.A.M. Heijke (ROA-RL)

De belangstelling van jongeren voor de verschillende studierichtingen in het hoger onderwijs vertoont een in de tijd sterk wisselend beeld. Deze wisselende populariteit van studierichtingen weerspiegelt zich na het verloop van de studieduur in de uitstroom van afgestudeerden naar de arbeidsmarkt.

Deze uitstroomfuncties sporen maar ten dele met het absorptievermogen van de arbeidsmarkt, waardoor perioden van tekorten worden afgewisseld met perioden van overschotten. Voor betrokkenen heeft dit vervelende gevolgen: lange zoektijden op de arbeidsmarkt en mismatch verschijnen. De fluctuerende belangstelling van jongeren voor de verschillende studierichtingen heeft in veel gevallen het karakter van een varkenscyclus. Een varkenscyclus ontstaat bij een lange studieduur, een smal beroepsdomein van de opleiding en een oriëntatie van jongeren op de arbeidsmarktsituatie van nu in plaats van de perspectieven na het afstuderen. De oplossing van het probleem van de varkenscyclus lijkt nu voor de hand te liggen: verkort de studieduur, verbreed de opleiding en geef aankomende studenten informatie over de arbeidsmarktperspectieven van de verschillende opleidingen. Elk van deze drie oplossingen biedt slechts beperkte mogelijkheden. Verkorting van de studieduur wordt nauwelijks meer mogelijk geacht. Verbreding van de opleiding kan ten koste gaan van de vakspecifieke inhoud. Het maken van prognoses is moeilijk en de uitkomsten zijn met grote onzekerheid behept. Er zijn wat de laatste oplossing betreft condities aan te geven die het gebruik van arbeidsmarktprognoses voor voorlichtingsdoeleinden toch wel nuttig en aanvaardbaar maken.

Mismatch

De deelname van jongeren aan het hoger onderwijs is de afgelopen decennia sterk gestegen. Deze stijging heeft zich tamelijk gelijkmatig voltrokken. De belangstelling naar studierichting is evenwel sterk wisselend. Sterke fluctuaties van de deelname aan de verschillende studierichtingen kunnen vervelende gevolgen hebben voor de betrokkene. Dit is vooral het geval als deze

fluctuaties niet sporen met de ontwikkeling van de mogelijkheden van de arbeidsmarkt om de afgestudeerden van de verschillende studierichtingen op te nemen.

Voor de studenten betekent het dat zij in die studie rekening moeten houden met de kans op lange zoektijden naar een baan na het afstuderen en met de kans dat deze baan buiten het domein ligt van de gevolgde studie of dat er voor het vervullen van deze baan zelfs in het geheel geen hoger onderwijs nodig is.

Voor het bedrijfsleven en de overheid als werkgever zijn als nadelige gevolgen te noemen de kans op het langdurig open staan van vacatures of het doen vervullen van deze vacatures door kandidaten met een minder geschikte opleiding. Hierdoor kunnen produktiviteitsverliezen ontstaan en extra kosten voor het scholen van nieuwe personeel.

De variërende omstandigheden en structuren op de arbeidsmarkt in relatie tot de wisselende populariteit van de verschillende studierichtingen onder de aankomende studenten kunnen dus allerlei mismatch verschijnselen oproepen die een nadere bezinning vragen op de mogelijkheden deze te vermijden. In deze inleiding zal ik op enkele mogelijkheden ingaan. Hierbij zal ik in het bijzonder ingaan op het verschaffen van informatie over de arbeidsmarktperspectieven van studierichtingen in het hoger onderwijs.

Varkenscyclus

De sterke fluctuaties van de instroom van nieuwe studenten in de verschillende studierichtingen van het hoger onderwijs roepen het beeld op van de zogenaamde varkenscyclus. Deze cyclus laat zich in essentie

als volgt beschrijven. Als de werkgelegenheidsmogelijkheden met de desbetreffende opleiding ruim zijn en de beloning hoog, zal dat veel studenten aanzetten tot het volgen van deze opleiding. Aan het einde van de opleidingsperiode zal de arbeidsmarkt overspoeld worden met afgestudeerden van die opleiding. Het grote aanbodoverschot zal zowel de kansen op een bij de opleiding passende baan als de daaraan verbonden beloning sterk doen dalen. Dit zal nieuwe studenten ontmoedigen om die opleiding te gaan volgen. Het aanbod op het desbetreffende segment van de arbeidsmarkt zal na het verstrijken van de opleidingsduur daarom aanzienlijk lager zijn, waardoor de kansen op een baan en de te verwerven beloning sterk zullen stijgen. Het hier beschreven dynamische proces zal zich nu herhalen. De toestroom uit de desbetreffende opleiding naar de arbeidsmarkt zal in de loop van de tijd gezien sterk fluctueren en perioden van tekorten zullen worden afgewisseld met perioden van overschotten.

Uiteraard voldoen niet alle opleidingen in het hoger onderwijs in even sterke mate aan het hier geschilderde, wat karikaturale, beeld van de varkenscyclus. Er lijken mij evenwel voldoende overeenkomsten aanwezig om de varkenscyclus als kader te hanteren voor een systematische beschrijving van de oorzaken en oplossingen van de waargenomen golfbeweging in de belangstelling van studenten voor de verschillende studierichtingen.

Oorzaken en oplossingen

Er is een drietal oorzaken aan te geven voor het ontstaan van een varkenscyclus. De eerste oorzaak is gelegen in de lengte van de studieduur. In het hoger onderwijs blijven studenten vier jaar of langer in de pijplijn van de desbetreffende opleiding zitten. Na

een zo lange periode kan de arbeidsmarkt er weer geheel anders uitzien dan bij de aanvang van de studie. Er kan dus niet snel worden ingespeeld op de wisselende omstandigheden op de arbeidsmarkt. Overreacties bij de studiekeuze op de situatie op de arbeidsmarkt kunnen bij een lange studieduur niet snel worden geredresseerd en hebben na verloop van de studieperiode de eerder beschreven bovenmatige tegengestelde effecten op de nieuwe instroom in het onderwijs tot gevolg.

De tweede oorzaak is een geringe breedte van het beroepsdomein van de opleiding. Men is dan met de gevolgde opleiding aangewezen op een smal segment van de arbeidsmarkt en voor de vervulling van de beschikbare banen in dat segment worden alleen afgestudeerden aangetrokken uit die specifieke opleiding. Tekorten en overschotten aan arbeid in het desbetreffende segment manifesteren zich dan al gauw als respectievelijk zichtbare openstaande vraag en zichtbare werkloosheid. De uitwijkmogelijkheden van werkgevers naar afgestudeerden van andere opleidingen en de uitwijkmogelijkheden van afgestudeerden naar andere beroepsdomeinen zijn door de geringe breedte van het marktsegment immers klein. Dit heeft de sterke terugkoppeling van de situatie op de arbeidsmarkt naar de nieuwe instroom in de opleiding tot gevolg, die de varkenscyclus kenmerkt. Varkenscycli zijn dus bijvoorbeeld eerder te verwachten bij opleidingen in de gezondheidszorg dan bij meer algemene opleidingen als economische wetenschappen of HEAO.

De derde oorzaak is dat studenten zich bij hun studiekeuze inderdaad laten leiden door de situatie op het voor hun relevante segment van de arbeidsmarkt, maar dat zij zich daarbij verlaten op de arbeidsmarktsituatie van het moment. Zij kijken dus niet naar hun perspectieven op middellange termijn, als zij na het afstuderen een baan moeten zoeken. Dat de arbeidsmarktsituatie voor de studiekeuze van belang is, volgt onder meer uit een onderzoek van Kodde en Ritzen¹. Uit hun onderzoek bleken de kansen op een baan en het kunnen uitoefenen van een bepaald beroep belangrijke motieven te zijn om al dan niet te gaan dóórstuderen. Dat daarbij de arbeidsmarktsituatie van het moment dat de keuze wordt gemaakt als uitgangspunt wordt genomen, kan enigermate worden afgeleid uit een onderzoek van het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen². In dat onderzoek werd bij het merendeel van de onderscheiden universitaire studierichtingen en een groot deel van de studierichtingen in het HBO een (negatieve) invloed vastgesteld van de werk-

loosheid in een bepaalde studierichting op de instroom van nieuwe studenten in die studierichting.

Na deze schets van de oorzaken van de varkenscyclus lijken de oplossingen van dat probleem voor de hand te liggen. De eerste oplossing zou zijn de studieduur drastisch te verkorten. Na het terugbrengen van de formele universitaire studieduur naar vier jaar en het verwerpen van de suggestie de HBO-opleiding voor VWO-leerlingen tot drie jaar te bekorten, lijken hier geen reële mogelijkheden meer te bestaan. Dit laat de noodzaak onverlet het proces van kennisverwerving via korte vervolgoopleidingen meer te spreiden over het arbeidsleven en de mogelijkheden in het hoger onderwijs uit te bouwen voor korte opleidingen die een na het afsluiten van de initiele opleiding gebleken minder gelukkige aansluiting op de arbeidsmarkt kunnen opheffen. Ook zouden meer inspanningen kunnen worden gedaan om de afstand tussen de feitelijk opleidingsduur en de formele te verkleinen.

De tweede oplossing zou zijn het verbreden van de opleiding, waardoor met de opleiding en ruimer scala van beroepen bereikbaar wordt. Het veralgemeniseren van de opleiding kan echter ten koste gaan van het vakspecialistische niveau van die opleiding. De verbreding van de opleiding leidt dan wellicht wel tot grotere kansen op het vinden van een baan, maar zal ten koste gaan van de geleverde produktiviteit in het beroepsdomein waarop de opleiding in eerste instantie beoogt aan te sluiten. Dit neemt overigens niet weg dat het zinvol is om na te gaan of bij de verschillende leerprogramma's de uit arbeidsmarktoogpunt optimale mix van algemene en vakspecifieke elementen nog wel overeenkomt met de bestaande verhoudingen, of te zoeken naar een opzet van het leerprogramma waarbij studenten vaardigheden verwerven die hun wendbaarheid op de arbeidsmarkt vergroten, zonder dat dit ten koste gaat van hun vakspecifieke kennis.

Prognoses

Ik kom nu aan de derde oplossing van het probleem van de varkenscyclus. Deze zou zijn gelegen in het verschaffen van adequate arbeidsmarktinformatie, in het bijzonder over de perspectieven na het afsluiten van de studie. Gegevens over de arbeidsmarktperspectieven zijn evenwel dun gezaaid en voorzover aanwezig met grote onzekerheden behept.

Ten einde de informatievoorziening met betrekking tot de arbeidsmarktperspectieven van opleidingen te verbeteren heeft het

Stellingen

– Omdat de opleidingen in het voortgezet en hoger onderwijs een lange duur hebben is het ter vermijding van varkenscycli in de opleidingskeuze noodzakelijk middellange termijn verkenningen te maken van de ontwikkeling van zowel vraag als aanbod op de arbeidsmarkt.

– Het maken van exacte prognoses is onmogelijk. Daarom moeten enkele uitgangspunten in acht worden genomen. Deze zijn:

- * de prognoses moeten niet te gedetailleerd zijn;
- * ze moeten in kwalitatieve termen zijn gesteld;
- * de prognoses moeten regelmatig worden bijgesteld, waarbij de prognoseperiode telkens moet opschuiven.

Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen aan het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt te Maastricht de opdracht verleend een informatiesysteem onderwijs-arbeidsmarkt te ontwikkelen. Dit systeem moet bruikbare informatie opleveren ten behoeve van de studie- en beroepskeuzevoorlichting aan leerlingen en studenten in het voortgezet- en hoger onderwijs. Einde 1989 is de eerste volledige versie van het informatiesysteem gereed gekomen³. De arbeidsmarktgegevens uit dit systeem zijn opgenomen in het geautomatiseerde studie- en beroepskeuzesysteem I-Seel.

Bij het opstellen van de prognoses van de arbeidsmarktperspectieven van opleidingen die in het informatiesysteem zijn opgenomen, worden enkele uitgangspunten in acht genomen ten einde de onzekerheid die nu eenmaal aan prognoses zijn verbonden zo veel mogelijk te verkleinen. Deze zijn⁴:

– De prognoses beperken zich tot de middellange termijn. Hoewel een genoten opleiding van nut kan zijn tijdens het gehele arbeidsleven, is het vooralsnog onrealistisch om verder te gaan dan het geven van een indicatie van de kansen op werk bij het afsluiten van de opleiding. De prognoseperiode is derhalve ongeveer vijf jaar.

– De prognoses worden regelmatig herhaald. Het ligt in de bedoeling elke twee jaar nieuwe prognoses op te stellen. Hierdoor kunnen afwijkingen tussen prognoses en realisaties tijdig worden gesignaleerd en kunnen de evaluaties van deze afwijkingen

als spoedig worden benut voor de volgende prognoseperiode.

– De geprognoseerde arbeidsmarktgegevens zijn niet te gedetailleerd. Er wordt naar gestreefd geen grotere verkaveling naar deelmarkten te suggereren dan in feite op de arbeidsmarkt aanwezig is. Dit betekent dat opleidingen en beroepen waartussen de substitutiemogelijkheden relatief groot zijn, worden samengevoegd tot clusters waartussen de substitutiemogelijkheden relatief klein zijn.

– De kwantitatieve prognosegegevens worden 'vertaald' naar kwalitatieve typeringen. In de gebruikte prognosemodellen worden de arbeidsmarktperspectieven exact gekwantificeerd. Ten behoeve van het gebruik van deze gegevens voor de studietoetsen en beroepskeuzevoorlichting worden zij evenwel getransformeerd naar globale type-

ringen als 'goed', 'redelijk', 'matig' en 'slecht'.

De verstrekte prognosegegevens beogen in de eerste plaats een globaal referentiekader te bieden voor het inschatten van de mogelijkheden en implicaties van individuele studie- en beroepskeuzebeslissingen met betrekking tot de arbeidsmarkt. Voorzover deze functie van het informatiesysteem daadwerkelijk wordt vervuld, mag langs de geschetste lijnen van het

Kopij ontbreekt verder.

Literatuur

1. D.A. Kodde en J.M.M. Ritzen, *Vraag naar hoger onderwijs, Eindrapport*, Beleidsgerichte studies Hoger Onderwijs en Weten-

schappelijk Onderzoek, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, 's-Gravenhage, 1988.

2. F.Y. Dijkstra en J.A.C. van de Donk, *De arbeidsmarkt van hoger opgeleiden per opleidingscategorie van 1978 tot 2000*, HW/T-notitie, Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Zoetermeer, september 1988.

3. A. de Grip, J.A.M. Heijke en R.J.P. Dekker, *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep in 1992*, ROA-R-1989/8, Maastricht.

4. J.A.M. Heijke, De arbeidsmarkt voor universitaire studierichtingen, *Tijdschrift voor het Hoger Onderwijs*, binnenkort te verschijnen ●

Weerwerk en Arbeidsmachtprognoses

Stellingen van prof.dr. J. Dronkers (SCO-UvA)

1. Het onderwijs is de belangrijkste institutie in onze samenleving die belast is met de selectie van personen voor hun latere levensloop (arbeid, huwelijk, maatschappelijke participatie) en er bestaat geen alternatief daarvoor.

2. Er zijn maatschappelijke problemen in onze samenleving die door de inrichting ervan niet opgelost kunnen worden. Fricities in de aansluiting tussen het onderwijs en de arbeidsmarkt behoren tot deze problemen.

3. Het gaat hierbij om de volgende kenmerken van onze samenleving:

- de keuzevrijheid van ouders en leerlingen ten aanzien van het te volgen onderwijs,
- de vrijheid van arbeidsorganisaties ten aanzien van investeringen en personeelsbeleid,
- de onvoorspelbaarheid van lange termijnontwikkelingen in de samenleving,
- de grote diversiteit van arbeidsorganisaties en beroepsloopbanen die slechts zwak samenhangt met de gekozen studierichtingen,
- de grote betekenis van het bereikte onderwijsniveau voor niet alleen de arbeidsmarkt maar ook voor andere maatschappelijke sectoren (huwelijk, maatschappelijke participatie).

4. De waarde van een bepaalde opleiding op de arbeidsmarkt hangt niet alleen af van de kwaliteit van die opleiding, maar vooral van het aantal aanbieders van arbeid met an-

dere opleidingen die in staat zijn ze te verdringen bij de toegang tot vervolgoopleidingen of op de arbeidsmarkt. De verdringing van lager opgeleiden door hoger opgeleiden is naast een snelle stijging van het opleidingsniveau de belangrijkste ontwikkeling van de laatste jaren.

5. Dit betekent dat dekanen, ouders en leerlingen blijvend met moeilijke keuzen geconfronteerd zullen worden, waarvoor geen definitieve oplossing bestaan.

6. Voorlichting over keuze mogelijkheden zoals in 'I SEE' en voorlichting over prognoses bieden slechts beperkte mogelijkheden om te helpen bij de moeilijke keuzen van dekanen, ouders en leerlingen.

7. Het beste advies dat dekanen kunnen geven aan de leerlingen is het kiezen van werk of studie dat zij ook op lange termijn nog met plezier zouden doen, ook als zij daarbij tegenslag zouden ondervinden.

8. Ten einde zo goed mogelijk te kunnen vaststellen of leerlingen het te kiezen werk of studie met plezier kunnen doen, is een goed stage-systeem of dual leerstelsel wenselijker dan schriftelijke voorlichting ●